

UOT:811. 111.

**MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ ZAMAN FORMALARI VƏ ONLARIN
İŞLƏNMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Həsənova Lalə Ramiz qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti Dissertant
lalahassan@yahoo.com

Xülasə: Məqalədə zaman formaları tədqiq edilir. Xüsusilə ingilis dilində keçmiş qeyri-müəyyən zaman və indiki bitmiş zaman formaları qarşılaşdırılır və müqayisə edilir. Hər iki zamanın işlənmə xüsusiyyətləri və onların arasındakı əsas fərqlər diqqətə çatdırılır. Müəllif qeyd edilən zaman formalarının tələbələr üçün o cümlədən dil öyrənənlər üçün çətin olan işlənmə xüsusiyyətlərinə diqqəti cəlb edir və nümunələr üzərində onlara izah verir.

Məqalədə xeyli sayda nümunələr verilib və nəzəri ədəbiyyata müraciət edilib.

İngilis dilində danışmaq, yazmaq, ümumiyyətlə hər hansı bir xarici dilin öyrənilməsi zaman formaları ilə başlayır. Odur ki, bu mövzunun tədqiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və mövzu həmişə aktuallığını saxlayır.

Açar sözlər: ingilis dili, zaman, forma, keçmiş, bitmiş, məna

Key words: English, tense, form, past, perfect, meaning

Ключевые слова: Английский, время, форма, прошедшее, совершенное, значение

Müasir ingilis dilində feilin xəbər şəklinin zaman formaları dörd qrupa bölünür:

- 1) qeyri-müəyyən zaman formaları (Indefinite tense forms);
- 2) davamedici zaman formaları (Continuous tense forms);
- 3) bitmiş zaman formaları (Perfect tense forms);
- 4) davam edib bitmiş zaman formaları (Perfect continuous tense forms) [3, s.141].

Qeyri-müəyyən zaman formaları – Keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması:

Müasir ingilis dilində feilin xəbər şəklinin dörd qeyri-müəyyən zaman forması vardır:

- 1) *İndiki zamanın qeyri-müəyyən forması;*
- 2) *Keçmiş zamanın qeyri-müəyyən forması;*
- 3) *Gələcək zamanın qeyri-müəyyən forması;*
- 4) *Keçmişə nəzərən gələcək zamanın qeyri-müəyyən forması;*

Feilin xəbər şəklinin qeyri-müəyyən zaman formalarına xas olan başlıca xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, onlar hərəkətin başqa xüsusiyyətlərinə, onun davam etməsinə, yaxud bitməsinə heç bir işarə etmədən hərəkətin indiki və ya keçmiş zamanda habelə gələcək, yaxud keçmişə nəzərən gələcəkdə baş verəcəyini, icra ediləcəyini bildirir.

Keçmiş qeyri-müəyyən zaman formasının düzəldilməsi:

Bu zaman formasını düzəltmək üçün vahid qayda yoxdur. Bu baxımdan ingilis dili feilləri dörd qrupa bölünür:

- 1) qaydalı feillər (Regular verbs);
- 2) qaydasız feillər (Irregular verbs);
- 3) qarışıq feillər (Mixed verbs);
- 4) amorf feillər (Morphous verbs).

Qaydalı feillərin keçmiş zaman qeyri-müəyyən forması **–ed** suffiksi vasitəsilə düzəldir; feilin məsdər formasından **to** ədatı atılır və bütün şəxslərdə eyni olaraq, feilin sonuna **–ed** suffiksi əlavə edilir.

Məsələn:

<i>They played football in that field.</i>	Onlar həmin sahədə futbol oynayırdılar.
<i>She preferred coffee to tea.</i>	O, qəhvəni çaydan üstün tuturdu.
<i>You used to shop in that market.</i>	Siz o bazarda alış-veriş edirdiniz.
<i>I listened to melodious songs last evening.</i>	Dünən axşam melodik mahnılara qulaq asdım.

Qaydasız feillərin keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması müəyyən bir qayda əsasında deyil, müxtəlif yollarla düzəldilir.

Nümunələrə baxaq:

<i>I wrote articles on different topics.</i>	Mən müxtəlif mövzularda məqalələr yazdım.
<i>He read various kinds of books.</i>	O, müxtəlif növ kitablar oxuyurdu.
<i>He went to the library yesterday.</i>	O, dünən kitabxanaya getdi.

Keçmiş zamanın qeyri-müəyyən formasının sualı *to do* köməkçi feilinin keçmiş zaman forması (*did*) vasitəsilə düzəldir. *Did* bütün şəxslərdə eyni olaraq işlənir və mübtədadan əvvəldə gəlir.

Nümunələrə baxaq:

<i>Did they play football in that field?</i>	Onlar həmin sahədə futbol oynayırdılar?
<i>Did she prefer coffee to tea?</i>	O, qəhvəni çaydan üstün tuturdu?
<i>Did you use to shop in that market?</i>	Siz o bazarda alış-veriş edirdiniz?

Xüsusi suallar:

Where did she go for her last holiday?	O, son tətili üçün hara getdi?
What did they watch on TV last night?	Onlar dünən gecə televizorda nəyə baxdılar?

Keçmiş zamanın qeyri-müəyyən formasının inkarı **to do** köməkçi feilinin keçmiş zaman forması **did** və **not** inkar ədatı ilə düzəldilir. *Did not* birləşməsi mübtədə ilə əsas feilin arasında durur [3, s. 35].

Nümunələrə baxaq:

<i>I did not write articles on different topics.</i>	Mən müxtəlif mövzularda məqalələr yazmadım.
<i>He did not read various kinds of books.</i>	O, müxtəlif növ kitablar oxumadı.
<i>He did not go to the library yesterday.</i>	O, dünən kitabxanaya getmədi.

İndi isə keçmiş zamanın formalarını cədvəl daxilində nəzərdən keçirək:

Təsdiq	İnkər	Sual	İnkər-sual
Mübtədə + feilin keçmiş zaman forması	Mübtədə + did + not + feilin əsas formasını + cümlənin	Did + mübtədə + feilin əsas formasını + cümlənin	Did + mübtədə + not + feilin əsas formasını + cümlənin

+ cümlənin qalan hissəsi	qalan hissəsi (Yaxud) Mübtəda + didn't + felin əsas formas + cümlənin qalan hissəsi	qalan hissəsi?	qalan hissəsi? (Yaxud) Didn't+ mübtə da + felin əsas formas + cümlənin qalan hissəsi?
-----------------------------	--	----------------	--

Bu zaman forması aşağıda göstərilən hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir [4, s. 34]:

1. Keçmişdə baş vermiş hərəkətləri göstərir. Məsələn:

My little sister was born in 1995.

Old Joylon lifted his keen eyes.

Charles slapped me on the back.

2. Keçmişdə ardıcıl olaraq baş verən, icra edilən hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir.

Məsələn:

When I lifted in the village, I washed in the river every morning. He went down to the margin of the ocean every day.

O.Musayev yazır ki, keçmişdə təkrarən baş vermiş, icra edilmiş hərəkətlər, adətən **used+məsdər** və ya **would+məsdər (to ədatsız)** birləşmələri ilə də ifadə olunur [3, s.150].

Məsələn:

In my childhood I used to visit my uncle very often.

We used to swim every day when we were children.

In the afternoon he would go out alone and walked for hours.

Keçmiş zamanın qeyri-müəyyən forması, bir qayda olaraq, *yesterday, two days/weeks/months/months/years* və *s., ago, last week/month/year; once upon a time, the other day, two days later* və s. zərf və ya zərf birləşmələri ilə işlədilir. Məsələn:

Last week I went to visit my friend.

Once upon a time there lived a poor man.

Yesterday I wanted so much without knowing what.

Keçmiş zamanın qeyri-müəyyən formasının Azərbaycan dilində qarşılığı onun hər dəfə ifadə etdiyi hərəkətin növündən asılı olur .

1. Keçmiş zamanın qeyri-müəyyən forması keçmişdə icra olunmuş, baş vermiş hərəkətləri bildirirsə, o halda bu zaman forması dilimizə feilin şühudi keçmiş zaman formasına uyğun gəlir. Məsələn:

I wrote a letter to my friend yesterday (Mən dünən dostuma məktub yazdım).

They went on an excursion last week (Onlar keçən həftə ekskursiyaya getdilər).

2. Keçmiş zamanın qeyri-müəyyən forması keçmişdə təkrarən baş vermiş hərəkətləri ifadə edərkən Azərbaycan dilinə müzərelə keçmişə uyğun gəlir. Məsələn:

I went to the forest every week (Mən hər həftə meşəyə gedərdim).

He came to visit me every evening when he lived in the village (O, kənddə yaşayanda hər axşam mənə baş çəkməyə gələrdi).

İndi isə müasir ingilis dilində bitmiş zaman formalarından indiki bitmiş zamanın işlənmə xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirək.

Müasir ingilis dilində mövcud olan bitmiş zaman formaları indiki, keçmiş, gələcək və keçmişə nəzərən gələcək zamanda müəyyən bir vaxta qədər və ya başqa bir hərəkətə qədər icra edilib bitmiş hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir [6, s. 19].

Yuxarıda deyilənlərə müvafiq olaraq da müasir ingilis dilində dörd bitmiş zaman forması var:

1) *İndiki zamanın bitmiş forması (The Present perfect tense form);*

- 2) *Keçmiş zamanın bitmiş forması (The Past perfect tense form);*
 3) *Gələcək zamanın bitmiş forması (The Future perfect tense form);*
 4) *Keçmişə nəzərən gələcək zamanın bitmiş forması (The Future perfect in the past tense form);*

Bu dörd zaman formalarından indiki zamanın bitmiş formasını nəzərdək keçirək.

Düzəldilməsi: İndiki zamanın bitmiş forması to have köməkçi feilinin indiki zaman qeyri-müəyyən forması (have/has) və əsas feilin keçmiş zaman feili sifəti (Participle 2) vasitəsilə düzəlir [7, s. 22].

Nümunələrə baxaq:

<i>I have written articles on different topics.</i>	Mən müxtəlif mövzularda məqalələr yazmışam.
<i>He has read various kinds of books.</i>	O, müxtəlif növ kitablar oxuyub.
<i>They have played football.</i>	Onlar futbol oynayıblar.

İndiki zamanın bitmiş formasının sual şəklini düzəltmək üçün köməkçi feillər **have, has** mübtəladan əvvəl keçir.

Məsələn:

<i>Has he quarreled with you?</i>	O, səninlə mübahisə edib?
<i>Have you been to this place before?</i>	Daha əvvəl bu yerdə olmusunuz?

Bu zaman formasının inkar şəklini düzəltmək üçün köməkçi feildən sonra **not** inkar ədatı əlavə edilir.

Məsələn:

<i>I have not written articles on different topics.</i>	Mən müxtəlif mövzularda məqalələr yazmamışam.
<i>He has not read various kinds of books.</i>	O, müxtəlif növ kitablar oxumayıb.
<i>I have not sung different kinds of songs, especially modern.</i>	Mən müxtəlif növ, xüsusən də müasir mahnılar oxumamışam.

İndiki zamanın bitmiş forması aşağıdakı hallarda işlədilir [5, s. 26]:

1) icra edilib bitmiş, lakin nəticəsi göz qabağında olan hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir. Məsələn:

I have written the letter, you may post it.

He is ill, and they have taken her to the hospital.

I have brought you a new letter.

2) təkrarən baş verib, icra edilib bitmiş hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir. Məsələn:

I have got your letter several times.

I have talked to you about him often.

3) icrası keçmişdə başlamış, müəyyən müddət davam etmiş və hazırda da davam etməkdə olan hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir. İndiki bitmiş zamanın bu cür işlədilməsi *Present Perfect Inclusive* adlanır. Bu halda hərəkətin başlanğıcını göstərmək üçün adətən *since*, hərəkətin davam etmə müddətini göstərmək üçün isə *for* sözünü işlədilir. Məsələn:

We have known each other since we were children.

I have not seen her for several days.

4) zaman budaq cümlələrində *before, when, till, until, as soon as* və s. kimi bağlayıcılardan sonra. Bu halda bu zaman forması gələcəkdə müəyyən vaxtdan əvvəl icra olunacaq, bitəcək hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir. Nümunələrə baxaq:

Do not leave the room before mother has returned home.

I shall tell you everything when you have returned from the city.

İndiki zamanın bitmiş forması haqqında danışılan hərəkətin icra olunduğunu göstərmək üçün əksərən *already, just*, icra olunmadığını, baş vermədiyini göstərmək üçün isə əksərən *never, ever, yet* zərfləri ilə işlədilir. Məsələn:

I have already seen this film.

I have just met her in the yard.

İndiki zamanın bitmiş forması sual şəklində işlənərkən hərəkətin icra olunması, onun bitib-bitmədiyini soruşur. Məsələn:

Have you sent the letter?

Has she invited you to her birthday party?

Müasir ingilis dilinə xas olan indiki zamanın bitmiş forması bildirdiyi hərəkətin tərzindən asılı olaraq Azərbaycan dilinə iki cür tərcümə edilir: danışığ anına qədər icra edilib bitmiş hərəkətləri bildirdikdə feilin nəqli keçmiş zaman forması, keçmişdə müəyyən bir vaxtda başlayaraq hazırda da davam edən hərəkətləri bildirərkən isə feilin indiki zaman forması vasitəsilə tərcümə edilir.

Ədəbiyyat

1. Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası. – Bakı: Qismət, 2008. 359 s.
2. Бархударов Л.С., Щтелинг Д.А. Грамматика английского языка. Москва: Прогресс, 1973, 422 с.
3. Каушанская Л.В. A Grammar of the English language. – Москва: Прогресс, 2008. 358 с.
4. Кобрина Н.А., Болдырев Н.Н., Худяков А.А. Теоретическая грамматика современного английского языка. М.: Прогресс, 2007, 368 с.
5. Blokh M.Y. A Course in Theoretical Grammar. M.: Progress, 1983, 382 p.+
6. Carter, R. Cambridge Grammar of English: A Comprehensive Guide. / R.Carter, M.McCarthy. – Cambridge: Cambridge University Press, – 2006. – 984 p.
7. Collins P. English Grammar. London: Longman, 1999, 918 p.
8. Kroeger P.R. Analysing Grammar: An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, 384 p.
9. Quirk, R. Grammar of English. / R.Quirk. – New York: St. Martin's Press, – 2004. – 484 p.

TENSE FORMS AND THEIR FUNCTIONING FEATURES IN MODERN ENGLISH

Hasanova Lala Ramiz

Summary

The article studies tenses. In particular, the Past Indefinite tense and the Present Perfect tense in English are contrasted and compared. The features of the development of both tenses and the main differences between them are brought to attention. The author draws attention to the features of the development of the mentioned tenses, which are difficult for students, including language learners, and explains them using examples.

The article provides a large number of examples and refers to theoretical literature.

Speaking as well as writing in English, and learning any foreign language in general, begins with tenses. Therefore, the study of this topic is of particular importance and always remains relevant.

ВРЕМЕННЫЕ ФОРМЫ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Гасанова Лала Рамизовна

Резюме

В статье изучаются времена. В частности, противопоставляются и сравниваются прошедшее неопределенное время и настоящее совершенное время в английском языке. Обращается внимание на особенности развития обоих времен и основные различия между ними. Автор обращает внимание на особенности развития упомянутых времен, которые вызывают трудности у учащихся, в том числе изучающих язык, и поясняет их на примерах.

В статье приводится большое количество примеров и отсылает к теоретической литературе.

Говорение, а также письмо на английском языке, и изучение любого иностранного языка в целом, начинается с времен. Поэтому изучение этой темы имеет особое значение и всегда остается актуальным.

Rəyçi: fil.e.d., professor Fikrət Cahangirov

Daxil olma tarixi 30 yanvar 2025-ci il